

Ders 1

Кыргыз тилинин орфографиялык эрежелерин үйрөнүү

(Kırgızcanın yazım kurallarını öğrenme)

Мазмун, бир жазуунун эң башкы нерсеси. Ал тил жана пикир катары эки аспекте каралат.

Тил да ич ара орфография жана тилдик түзүлүш деп экиге бөлүнөт. Ар кандай жазууда бир тилде сүйлөгөн коомчулук тарабынан жалпыга тиешелүү деп кабыл алынган орфографиянын колдонулушу зарыл. Орфография эрежелери колдонулбаса, чаржайыттыктар пайда болот да, натыйжада жазуунун туура түшүнүлүшүнө жолтоо болот. Тилдик каражаттарды туура, ыгы менен колдонуу мазмунду туура бере алуунун бирден бир зарыл талабы.

Бир пикирди берүү үчүн адегенде ар кандай композицияда план түзүүдөн башталышы керек. Бул план көбүнчө үч баскычтан турат.

1-кириш,

2-анализ

3-бүтүм.

Биринчи баскычта маселе же тема тааныштырылат, ортого коюлат. Актуалдуулугу белгиленет. Бул бөлүмдүн маселенин негизин түптөй ала турганчалык узундукта болушу күтүлөт.

Экинчи баскыч - негизги баскыч. Бул жерде маселе бардык жөндөрү менен ачылат. Ошол себептүү эң көлөмдүү бөлүмү да ушул бөлүм болот.

Үчүнчү баскыч синтез баскычы. Бул жерде ой жыйынтыкталат жана бүтүм чыгарылат. Бул бүтүм сунуш, каалоо, натыйжа катары сунулат.

Бул айтылгандар көбүнесе кара сөз чыгармалары үчүн жарактуу болсо да, ырда да белгилүү өлчөмдө бул тартип сакталат.

Жазуунун мазмунуна жараша көптөгөн түрү бар. Алардын айрымдарын санай турган болсок: аңгеме, повест, роман, пьеса, анекдот, сатира, эскерүү, саякат күндөлүгү, маек, репортаж, кат, арыз, ишеним кат, өмүр баян, изилдөө, анкета ж.б. ж.б.

Бул саналган жазуу түрлөрүнүн баарынын өзүнө тиешелүү жазуу стили бар. Көлөмдөрү да бирдей эмес. Бул түрлөрдүн өзгөчөлүктөрүн аныктай билүү жазма өнөрүн үйрөтүүнүн бир башка маанилүү жагы болуп саналат.

Кыргыз орфографиялык эрежелерин үйрөтүү төмөнкүдөй негизги бөлүмдөрдөн турат:

1. Сөздөрдү жана сөз мүчөлөрүн (морфемаларды) жазуунун эрежелери
2. Сөздөрдү бирге, бөлөк жана араларына тире коюп жазуунун эрежелери
3. Баш тамгаларды жазуунун эрежелери
4. Сөздөрдү ташымалдап жазуунун эрежелери

Көнүгүү

Текстти окугула, колдонулган жазуу эрежелерин үйрөнгүлө жана ачыктагыла.

Кожожаш

(Дастандан үзүндү)

Кыргыздын кытай деген уруусунан Карыпбай деген кишинин Кожожаш аттуу жалгыз уулу болот. Кожожаш жашынан эле көзгө атар мерген чыгат. 15-16 жашка келгенден тартып атып келген кийиги менен 20 түтүн кытай уруусун оокат кылдырып турган.

Кашкар жакта Каракожо аттуу бир хан өзүнүн жалгыз кызы Зулайканы “өзү сүйгөн кишиге берем” деп жар салат. Бүтүн талапкерлерди чубатуудан өткөрүп, кызына сынатат. Кыздын көңүлүнө эч ким толбойт. Мергенчиликтен кайтып келе жаткан Кожожаш да мына ошол тойдун үстүнөн чыгып калат. Зулайка Кожожашты жактырат. Андан кийинки сыноо үчүн жасалган мелдештерде Кожожаш эч кимди алдына салбайт. Мергенди өзү да жактырып калган Каракожо, кызын, ал эле эмес атактуу мылтыгы Алмабашты да берип узатат.

Кожожаш айлына келген соң бир жылча ууга чыкпайт. Айылдаштары турмуштан кыйнала башташат. Кожожаш бир күнү бир түш көрөт. Түшүнөн чочуган Кожожаш, түшүн Зулайкага жорутат. Зулайка аны ууга чыгарынан кабатыр болуп, “аңчылыкты таштабасаң мерт болосуң” деп жоруйт. Буга алымсынбаган Кожожаш түшүн башка дагы бир кишиге жорутат. Ал киши “аялыңын тилине кирбе. Бет алган жагыңан кайра тартпа” деп жоруйт. Анын сөзү менен Кожожаш ууга аттанат.

Sözlü ve Yazılı Anlatım Dersi Kaynakları

Abduldayev E. (1998). *Azırkı kırıgız tili*. Bişkek: İlim.

Akdemir R. (2000). *Baldar anğemeleri*. (Türkçeden Kırgızcaya çev. Cumakunova, G. , Rahat Razak). Ankara: Diyanet İşl. Başk. Yay. 1- 112s.

Asanaliyev Ü. (1964). *Lobnor tilinin grammatikalık kısıkaça oçerki*, Frunze,

Azırkı kırıgız adabiy tili. (2009). Bişkek: KMUIA. -928 b.

Bartold V.V.(1963). *Kırgızı. Soçineniya*. T.2, Çast I., s.509-510. Moskva.

Baskakov N.A. (1960). *Tyurkskiye yazıki*. Moskva.

Batmanov İ.A. (1947). *Kratkoye vvedeniye v izuçeniye kırıgızskogo yazıka*. Frunze.

Batmanov İ.A. (1963). *Sovremennıy kırıgızskiy yazık*. Frunze.

Cumakunova G. (2002). “Kırgız Türkçesi”. *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara: Yeni Türkiye Yay. Cilt 19, s.596-606.

Cumakunova, G. (2005). *Türkçe-Kırgızca Sözlük*. Bişkek: Manas Üniversitesi Yayınları.-1000s.

Karasayev H.K. (1983), Orfografiyalık sözdük. Frunze: KSE

Keleçektin Eeleri. Añgemeler, Comoktor. Frunze: Mektep Basması, 1976.

Kırıgız adabiy tilinin grammatikası. (1980). Frunze: İlim.

Köseoğlu E. (2001). *Tonton Ene*. (Türkçeden Kırgızcaya çev. Cumakunova, G.) Ankara: Diyanet İşl. Başk. Yay. 1-88.

Köseoğlu E. (2003). Veli Aba. (Türkçeden Kırgızcaya çev. Cumakunova, G.) Ankara: Diyanet İşl. Başk. Yay. 1-136.

Malov S.E. (1952). *Yeniseyskaya pismennost tyurkov: Teksti i perevodi*. M.-L.

- Oruzbayeva B.O., (1997). “Kırgızskiy yazık”. *Yazıkı Mira: Tyurkskiye yazıkı*. Bıřkek, s.286-289.
- Tınıstanov K. (1998). *Kırgız tılı*. C.I-II, İstanbul.
- Teniřev E.R. (1997). *Drevniy kırgızskiy yazık*. Bıřkek.
- Yazım Kılavuzu.(2012). Ankara:TDK Yay.
- Yunusaliyev B.M. (1971). *Kırgız diyalektologiyası*, Frunze.
- Yunusaliyev B.M. (1955).“Problema formirovaniya obřçenarodnogo kırgızskogo yazıkı”.*Voprosı yazıkoznaniya*, №2, s.30-41.